

ПУБЛІКАЦІЇ ТА РЕЦЕНЗІЇ

Юр МЕЖЕНКО

МИСТЕЦТВО ІДЕ СВОЇМИ ШЛЯХАМИ*

Мистецтво іде своїми шляхами, яких ми ще не знаємо добре.

Теорія та живе життя – це дві ворожі протилежності. Всяке творення плянів, схем, передпошилок та математично-льоґічних висновків здебільшого не відповідає тим формам, у які мистецтво втілює свої об'єкти. Творчість сміється з теорій і справедливо сміється, бо ми свої теорії складаємо з якихось абстрактних думок, і не стільки аналізуємо, що треба робити насамперед, скільки критикуємо.

Тільки рівний за силою творець може критикувати, а наша роль – аналізуючи, спостерігати, заражатись творчістю та самим прагнути до творення, розшукавши в собі індивідуальні сили, творчоздатні та дражливо-чутлі.

Отже, і зараз ми маємо творців слова тих, що згуком і образом виявляють свій творчий процес, тих, що, перетравивши життя та блукаючи у світі ідеї, дають їх нам в новій словесній формі, втіленій ними в такі образи, що зродились у їх душах.

Чи ми будемо їх критикувати і казати до всіх голосно: ось, дивіться, тут вжив він неправильної форми, а тут сполучення звуків не м'яке і ріже вуха? Чи буде цей спосіб таким, що нам що-небудь пояснить, чи не буде це звичайним міщанством, що кожному глибоку

---

* Рукопис статті знаходиться у фонді №191 (од. зб. №16, 9 рукопис. стор.) Інституту літератури НАН України імені Т.Шевченка (Київ). Текст відредаговано з максимальним збереженням мовно-стилістичних особливостей автора.

ідею мільчить і тіло Венери Мілоської ставить у кав'ярні задля популяризації краси і смачнішого травлення страви?

І ми не хочемо, а мусимо так наших поетів критикувати – ми підійдемо до творчости їхньої з повним довір'ям, що творять вони: широ, як того вимагає їх внутрішня суть, як творить їх воля без жодних кривлянь, без жодного бажання підігнати дух свій і твори свої під чужий смак, під чужі штили і під ухвалені дрібноміщанською юрбою форми.

Ми згори знаємо і вже не розбираємо цього, що вони – ті поети, за яких ми казатимемо, – правдиві аристократи, тільки духа, не крови.

Аристократи тому, що мають витончені почуття, що відчують, або близькі до відчуття вищої волі, що творить світ, людність і все буття.

Аристократи тому, що зрозуміли силу своєї душі і слабкість юрби, ще й тому, що культивують індивід і прагнуть вселюдської індивідуалізації, прагнуть тої мети, аби кожна найслабша людина мала можливість не розчинятись в юрбі, а голосно заявляти свої права на індивідуальність, свою волю до самостійних думок, до творення форм, незалежно від натовпу життя і довільного розвитку духу.

Нехай це буде не критичний підступ, лиш аналізування, лиш спроба знайти ті сили й ідеї, що зараз панують у душах поетів, розшукати шляхом аналізу ті образи, що зараз лейтмотивною смугою проходять у творчих словах, і, зрештою, прослідкувати і знайти той таємничо-інтимний момент, що зв'язує образ поета з реальним життям та одночасно й життя поетизує, і сам образ робить не теоретичною абстракцією, а реальним та силовим чинником людства.

Українська поезія по справедливості перебула революцією: заперечила всьому минулому, і зараз творить нове, що не є зв'язаним ідеєю з минулим і не може бути виведеним еволюційно із попередніх явищ. Українська поезія зараз дістала сили нові, свіжих творців, що прийшли не зі школи Олеся, Вороного, Чупринки, а просто народились на світ творчоздатними і, на щастя, не встигли пізнати цвілої традиції українських псевдосимволістів, а почали писати – творити так, як того вимагала вся їхня натура. Вони не є спадкоємцями трухляво-безсилового скигління, вони самі борці за правду свою, за волю.

Дійсно, можливо, що дехто з молодих поетів у свій час, кілька років тому, і читав Олеся та Чупринку, можливо, що навіть перші

свої поетичні спроби писав за тим зразком, але важливо не те. Зараз це нові люде, що новий світогляд несуть, нова сила, що зростає на ґрунті, а не в ящиках парників та оранжерей, власне, не на російсько-інтелігентському прикорені, що отруїв назавжди думку так міцно, що навіть хуга революції не спромоглась знести з російського письменства те нашарування, а сама під впливом традицій некрасовсько-бальмонтівської балаканини направляє всю творчість пролеткультівців та інших революційних письменницьких кіл.

Повторюю знову: нові сили прийшли і не принесли з собою традицій знайомих, а починають все знову.

Мабудь, тому їм доводиться часто пробивати для себе стежки, що вже добре протоптані попередниками, мабудь, часто замість прямої путі ідуть манівцями, але кожен пророблює всю працю за своїм індивідуальному пляном, простує до своєї мети, що накреслена ним самим.

Через те й виходить, що всіх наших нових не можна об'єднати в одну групу зі спільним пляном, зв'язану одною школою.

Вони мають спільного лиш те, що всі прагнуть найбільшої, найглибшої індивідуалізації. Цей факт протирічить теорії, котру народила штучна думка, теорії колективної творчості, але цей факт є творчим, а теорія так і не стала реальним явищем, лишилась на стадії програми.

Маємо статут колективної творчості, складений в кабінеті урядової особи, але членів цього товариства нема, а в дійсності життя саме викинуло на поверхню кілька творчих індивідів, що творять наперекір тим правилам та регламентам правовірних пролеткультівських теоретиків.

Повторюю те, що сказав з самого початку: теорія та реальне життя – це дві ворожі протилежності.

І маємо ми в українській поезії тільки індивідуальности, а на колектив ще не розжились.

Які ж саме властивости мають наші поети, які поетично-творчі прийоми, і світогляд який принесли з собою?

Найстарший та найбільший Тичина.

Весь світогляд його має світлі і м'які кольори.

Він приймає життя і всі його прояви зовнішні, все духовне і все матеріальне як гармонію духа єдиного; він не знає контрастів за суттю, бо навіть у протилежності духа й матерії вбачає спільний єдиний первень. Він знає єдину силу, що породила всю нашу

реальність. Ця сила є музика. Світ то є музика – гармонія сфер. То правда, що іноді буває чутно фальшиві дисгармонійні акорди, але ж і в найкращій симфонії маємо дисонанси, що потім розв'язуються консонансами, і з того виходить, що все – лиш частина величної симфонії всесвіту. Все живе, нема мертвого, бо кожен найменший мікроб, кожна пожовкла стеблина так само має свою ноту в космічній симфонії, так само, як сльози Мадонни, як Дніпро, що гуляє в білих панчішках, як ті, що співають псалми залізу, і як крики в міжзор'яному лоні.

Цей симфонічний пантеїзм приніс в українську поезію Павло Тичина, і вся творчість його – це музична композиція, писання світової симфонії. А тема і назва тої симфонії – Всесвіт.

Інакше відчуває зовнішній світ Осьмачка. Його захоплюють не інтимні моменти, а лиш сильні контрасти, великі простори, широкі розгони. Сум і жах постають не в образі абстрактної сили, а в матеріальних тілесних формах. Він сягає химерою від бігунів і холодних замерзлих морів до екватора і від України – гуральні, що варить пиво п'яне, – до американського капшука. І все це разом. Він любить землю і земні образи, земний матеріал опанував його думкою, захопив його поетичний зір, але він може згадати і про Мадонну, і про міжпланетність, проте лише для контрасту.

Коли він хоче висловити свою думку, то для пояснення шукає контрасту протилежності, протиріччя, аби тим порівнянням створити міцний і виразний образ.

Він любить життя за те, що воно повне весняних протилежностей, сильних протилежностей, які завжди є для нього не темою, а образом. За тему він бере думку цілісну, не розколоту, суцільну і ясну, а метод його – це метод тої людини, що, вперше побачивши небо, одразу відчула себе на чорній плодючій землі і зрозуміла, що небо – то є ідеал, найвища недосяжна мета, а реальність – земля, протилежність неба, але прекрасна своїми земними формами, своїм земним життям.

Поезія Осьмачка – то є молитва хлібороба, що молиться небу, але земними думками, земними словами, які створив чернозем.

І маємо земного Косинку, того, що пильно вдивляється в дрібниці, збирає подробиці і любить деталі.

Він прекрасно зрозумів життя, знайшов і вдивився в його найтаємніші пружини, довідався про те, яка власне сила керує і направляє весь той різнобарвний світ, що оточує його. І це своє

розуміння він розказує нам, даючи імпресіоністичний образ: вихопить мент, намалює п'ять-шість подробиць, додасть, що хтось кашляв, власне, дасть не цілість, не суть, а лише кілька окремих проявів, іноді характерних, а іноді навіть і безбарвних, і в цих розрізнених деталях він передає свою думку, своє почуття.

Він у цьому правдивий мозаїк.

А любить він землю, землю матеріяльну, не ту що філософією займається, а бездумну, стихійно-матеріальну. Для нього спочатку був не дух, а матерія, потім вже та матерія породила духовність.

Усі болі, страждання, соціальні проблеми, муки боротьби, натовп і особа розв'язані їм згори. Тичина розв'язує тим, що все це єдина гармонія звуку, а Косинка – тим, що все це єдина гармонія матерії. І кожне страждання є немов усесвітнє, ні, краще – всеземне страждання. Він не обурюється, бо він об'єктивний дослідувач правди, і не контрастів шукає, бо він їх не знає, в єдиному первні не може бути контрастів, а шукає основного закону, шукає того моменту, в якому матерія стає вдухотвореною, шукає ту силу, що є перший двигун. І шукає в буденному, земному, іноді кривавому, іноді ясному житті, але завжди в такому, що звичайне, знайоме для всіх. Він відкриває закони природи в найдрібнішому явищі, знаючи те, що і для нього норма та ж сама, що й для стихійних космічних сил.

Терещенко – це той поет, що для кожного твору має окремий світогляд. Поет-анархіст. Він визнав у всьому світі лиш власне бажання і власну волю. Він не перечить нічому, бо не може і не хоче гнітити чужої волі, але того він не знає. Мій настрій – це основа, і тема, і образ. Бо все для нього рівне. І ми не були б дуже здивовані, коли б він написав такий твір, де не буде ні думки, ні теми, ні образу, зв'язаних за певним пляном, і написав би поему, де тема – боротьба двох сил, думка – свято праці, а образ – той чернець, що прожив на стовпі і був прозваний стовпником. Терещенко може своїм бажанням зв'язати такі моменти, що мають остільки інтимно-індивідуальний характер, що ніхто не відчує його настрою.

Але це у нього найперший закон і правда найбільша. Він, правда, здебільшого використовує те, що дає реальне життя, бере не абстрактність, а образ ясний і чіткий, а далі вже комбінацію тих образів творить за своїм настроєм, і здається мені, що, фіксуючи

певний момент своєї індивідуальної емоційної думки, він потім часто сам не відчує, не поновить при читанні власного твору того настрою, що опанував його при написанні.

Індивідуалізм доведений до свого логічного кінця, далі ходу нема і не будьмо здивовані, коли він через рік, через два не закінчить свій індивідуалістичний шлях і не перейде до колективізму – до другої крайності, в якій він і зараз ніби починає шукати рятунку.

От ті чотири поети, що зараз найближчі до нас. Наша сучасність не дає нам більше матеріалу, ті, що пишуть десь в іншому місці, для нас невідомі. І мусимо ми обмежитись такою невеликою кількістю, чекаючи можливости довідатись про тих поетів, що творять по інших місцях.

Підсумку я не буду робити, бо це вже буде щось близьке до висновку, а висновків я хочу уникнути. Дозволю собі тільки один висновок, що не є зв'язаним з нашою темою.

Українська поезія стала на власні ноги, минула наука, московські учителі та Європа. Вони вже – історичний матеріал, а зараз прямуємо своїми шляхами. Дороги свої прокладаємо і творимо дійсно свою, не позичену культуру.

Це не значить, що не треба вчитись на минулому, але минуле, робота чужа мусить нам допомогти знайти свої форми, свої способи, свої прийоми. Шукаємо їх зараз, шукаємо ще пильніш, бо ми ж прямуємо зараз до власної культури, що є наша молитва і наша релігія.

Публікація Олени Галети.

Ігор МОТОРНЮК

НОВЕ ПРОЧИТАННЯ ФРАНКОВОГО “МОЙСЕЯ”

*Воздвигне Україна свогого Мойсея, –
не може жс так быть!*

Павло Тичина

“Мойсей” належить до тих творів світової літератури, що акумулюють фундаментальні проблеми, які супроводжують людство продовж усієї його усвідомленої історії, але які кожного екстремального її повороту постають ніби заново. А тому й самі твори кожного разу прочитуються і сприймаються також заново.

На таке сприймання “Мойсея” налаштовує монографія Андрія Скоця “Поєми Івана Франка” (Львів, 2002), у якій, крім “Мойсея”, йдеться ще про чотири поеми (“Ботокуди”, “Сурка”, “На Святоюрській горі”, “Смерть Каїна”). Але аналізу “Мойсея” приділено особливу увагу, він займає половину книжки. Автор сам заново перечитує цей твір, заохочуючи приєднатися і читача, а навіть більше, – спонукує його до дальшого нового прочитання (або навіть перепрочитання).

Починається все з витлумачення Франкового задуму поеми, його визрівання й реалізації. А.Скоць залучає нові або досі маловідомі навіть френкознавцям факти, які по-новому розкривають провідну ідею твору. Зокрема він наводить фрагмент розмови Франка з єврейським ученим, теоретиком сіонізму Теодором Герцелем, яка відбулася на початку 1893 р. під час Франкового перебування у Відні. Про це пише В.Щурат у спогаді, опублікованому в 1937 р. в польській газеті “Хвиля”. Цей спогад досі у нас ніхто не перекладав і не передруковував. Мова йшла про відродження єврейської держави, яку здобули євреї завдяки Мойсеєві.

“Колись, – зауважував Франко, – ви мали Мойсея і тільки одно ярмо єгипетське до скинення. А сьогодні? Ми, українці, маємо їх три, а ви навіть десять раз більше, бо розсіялись по всьому світі”. На це Герцель відповів: “Мойсеї не родяться щодня... вони формуються під зовнішнім гнітом... Якщо колись ви його відчуєте так як ми, то й у вас почнуть оглядатися за своїм Мойсеєм і напевно знайдуть його, хоча сьогодні його ще може закинули б камінням.

Зрештою час усе може прискорити”. А в 1896 р., рецензуючи працю Герцеля про відродження єврейської держави, Франко зазначив, що ця ідея не нова і стосується не тільки євреїв, – вона всенародна. І саме її Франко й використав.

Аналіз цих та інших фактів, а також самої поеми, веде Андрія Скоця до такого твердження: Виношуючи “мойсеївську” тему, Франко “заздалегідь був заангажований на високу націоналістичну ідею – відродження суверенної Української держави, розуміючи її (це засвідчує розмова з Герцелем) як звільнення України з-під російського, австрійського та польського ярма. Політична програма недвозначна, окреслена виразно і чітко... ми бачимо Франка – щирого українського націоналіста, ми чуємо голос його зболеної любові й справедливої ненависті. Це політичний ракурс осмислення “Мойсеєвої” теми, генетичний ключ, генетичний “вихід” І. Франка на Біблію, це той творчий імпульс, ідейний заряд, що “спрацював” на біблійний Старий Завіт, а в ньому – на Мойсея” ...

У цих дещо емоційних словах важливі дві речі. По-перше, – визначення Франка “як щирого українського націоналіста”. Поки що так Франка ще ніхто не називав. Можливо, навіть самі “щирі українські націоналісти”. Андрій Скоць спонукує переглянути, переоцінити усю Франкову спадщину, саму його постать у нашій літературній і суспільній історії як “Великого Каменяря”. Наповнити цю метафору іншим змістом, відмінним від того, що вкладали “радянські франкознавці,” але іншим і від того, що пропонує, наприклад, Т. Гундорова у книжці “Франко – не Каменярь”. По-друге, – Скоць упритул підходить до перетлумачення самого жанру поеми, вбачаючи в ній “політичний ракурс осмислення “Мойсеєвої” теми” (“мойсеїади” ?).

Підстави для такого перетлумачення дають пояснення самого Франка. Скоць посилається на відомі спогади Франкової доньки Ганни і його сучасника й дослідника Михайла Мочульського про враження, які справила на Франка скульптура Мікеланджело “Мойсей” під час подорожі у 1904 році до Італії. Доречно було би навести ще й такі слова Мочульського:

“Десь у березні 1905 р., вертаючи з Франком з засідання “Наук. тов. ім. Шевченка”, я захоплювався його поезіями “Із книги Кааф”, саме надрукованої в “Літ.-наук. Віснику”, та й радив йому написати цілу книгу тих поезій, у яких закріпив би свою філософію

життя. Поет усміхнувся і сказав: “А тимчасом я пишу поему, в якій матимете філософію політики...” Поет на той час писав “Мойсея”, і в нього на думці було дати своїм землякам філософію політики – політичний заповіт”.

Отже, “Мойсей” – як “політичний заповіт”, як *політична* поема, в якій виражена “філософія політики”, основна кінцева мета якої – відродження української Держави. Тому “Мойсея” можна (варто, треба?) поставити в один ряд з іншими “політичними” поемами в нашій літературі. Починаючи, можливо, від “Слова”, в якій також провідна політична ідея – захист, збереження тодішньої української Держави. А далі – в цей ряд поставити “Енеїду”, у якій, попри її бурлескний характер, виражена та ж – політична, але вже державовідбудовча ідея, що йде також від оригіналу. Хоча там інші грані, інакші аспекти цієї ідеї, інші чинники, але, перенесена в українську дійсність, вона постає якраз у своїй державовідбудовчій (державовідроджуючій) сутності: Якщо Еней (у Вергілія), по зруйнуванні Трої, прямує (з волі богів!) до Італії (фактично до тої ж “землі обітованої”), щоби збудувати нову державу, то український Еней мав би здійснити подібну місію (по зруйнуванні Січі). Бо чи ж випадково козаки-троянці “Про Сагайдачного співали, /Либонь співали і про Січ” (!) Одначе тоді (та й пізніше) ніхто не наважився саме так прочитати поему Котляревського. Та якби таке сталося, то вся наша наступна історія, а література зокрема, могла би скластися трохи по-іншому...

У цей ряд можна поставити ще одну поему, написану після Франкового “Мойсея”, в якій “мойсеївська ідея” вже аж надто самоочевидна, – поему В.Сосюри “Мазепа”. Прототипом для неї став свій, реальний – український Мойсей, що також взявся вивести Україну з рабства і відбудувати свою Державу. Хоча аналогія тут видається такою ж віртуальною, як і у випадку із українізованим Енеєм...

І все ж такий ряд можливий (нехай і віртуально). І в ньому “Мойсей” постане як твір, у якому маємо не тільки “філософію політики”, а й філософію мистецтва слова. Адже тут політика, будучи вираженням потреб часу, втілюється у художньому творі високої мистецької проби. Тобто політика не затіює власне самого мистецтва. Навпаки, – мистецтво допомагає найефективніше донести цю політику до читача.

Щоби глибше зрозуміти таку “філософію”, треба поставити поему у контекст тогочасного українського літературного процесу, відомого під поняттям “модернізм”. Прийнято вважати, що модернізм з’явився у нас під впливом західноєвропейської, зокрема польської літератури. Але у нас були й свої спонуки. Вони обумовлені не тільки станом тодішньої літератури, який Франко визначав як “доба епігонства”, яку треба було здолати. Українство вступало у нову фазу національного відродження: з культурного, яким воно було у ХІХ ст., ставало політичним. На початку ХХ ст. вперше за всю нашу історію з’являються політичні партії, які вже досить чітко ставлять питання про відродження української держави. Таким чином, відбувається *модернізація* українського національного відродження. А це змушує модернізуватися і суспільно-політичну думку, засоби і способи її вираження. У тому числі, або й передусім літературу як найдійовішого в тих умовах і фактично єдиного способу, єдиної форми вираження цієї думки. Звичайно, таку функцію могла би й повинна виконати публіцистика, для якої потрібна була преса як трибуна. Цього тоді Україна не мала. Література, зокрема поезія традиційно залишалася таким єдиним засобом, за допомогою якого провідну ідею можна було виразити й доносити до суспільності в усній формі. І це Франко використовував максимально. Поезія стала дійовим засобом вираження і пропаганди високої націоналістичної політичної ідеї.

Хоча тоді не всі це зрозуміли й сприймали. Наприклад, Микола Вороний, якого вважають теоретиком українського (літературного) модернізму, намагався сепарувати поезію від усякої політики, від будь-якої суспільної тенденції. Те ж саме невдовзі робитимуть і “молодомузівці”. Наступні події, однак, змусили їх переорієнтуватися. Франко це зрозумів одразу. Вирішальну роль відіграла і російська революція, яку Франко сприймав як “подув весни”. Фактично, це була перша українська національно-визвольна революція (бодай перша її спроба). Вона поставила оту вічну вселюдську проблему новим ребром як проблему взаємин вождя-провідника і народу у вирішальний (екстремальний) момент його історії.

“Мойсей”, таким чином, поставав як визначне явище українського (зукраїнізованого європейського) модернізму. Та це суто фахові літературознавчі аспекти проблеми. У даному разі важливі аспекти політичні, їх джерела і їх перетрансформації у відповідності

з потребами часу. Андрій Скоць, детально простежуючи біблійне першоджерело поеми, залучає також факти з реальної історії ізраїльського народу.

І тут постає ще одне питання: чи міг Франко знайти аналогі в історії українського народу? Мабуть, міг. Але...

Пізніше В.Сосюра у вступі до поеми “Мазепа”, що починався словами “Навколо радощів так мало...”, звертаючись до України і української нації, скаже такі страшні, але правдиві слова: “У тебе так: два-три герої, А решта – велетні дурні”. Отже, “велетні” не годилися. Але й “герої” не могли бути прототипами, бо ж відомо, чим закінчувався їх “героїзм”. Не міг Франко знайти аналога в українській історії до порозуміння між вождем-провідником-Мойсеєм з масою-народом. Про це також писав Сосюра у згаданому вступі до “Мазепи”: “Москві та Жечі Посполитій / Колись жбурнув тебе Богдан. / А Потім хтів тобі Мазепа / Від серця щирого добра... / Його ж ти зрадила і степом / Пішла рабинєю Петра”. Мазепа (як варіант українського Мойсея – ?) не зумів порозумітися зі своїм народом, який його не тільки не послухав, а зрадив і повернувся назад у рабство...

Франко знаходить аналога-прототипа у біблійному Мойсеєві, у якого хоча також були колізії зі своїм народом, але почату ним справу довершили інші. Однак модифікуючи біблійну постать як приклад до наслідування, Франко (можливо, й не усвідомлено) наділяє її аж надто притаманними українству рисами. Вагання, сумніви, хвилини розчарування-зневіри, властиві Мойсеєві біблійному, у Франкового Мойсея посилюються й поглиблюються. Отож мимоволі постає ще одне питання: а чи здатний був ось такий (український – зукраїнізований) Мойсей виконати покладену на нього конкретну історичну місію? Адже ж бо йшлося не про Мойсея – теоретика, який би науково обґрунтовував шляхи виходу з неволі (як робив це, скажімо, М.Драгоманов), навіть не про Мойсея-трибуна, який би закликав народ до активної дії (як це робив сам Франко). Йшлося про такого Мойсея, який сам був би здатний на таку усвідомлену дію і – найголовніше! – спроможний був очолити й повести народ до поставленої мети...

А можливо, Франко хотів застерегти саме такого майбутнього потенційного українського Мойсея, змусити його позбутися оцього

українського національного “комплексу-синдрому” ? Можливо, кінцева строфа Франкової поеми могла би (мала би?) звучати дещо інакше. Не у якусь незвідану “безвість віків”, не якомусь абстрактному “духові” “простувати шлях”, а йти у чітко визначеному напрямку, з конкретною, чітко усвідомленою метою. І не “вмирати на шляху”, а *перемагати!*...

Ось ще на таке прочитання (можливо, десь у підтексті), зорієнтовує монографія А.Скоця, на яке досі тим більше ніхто не зважився... Та якби у 1917-1920 роках тодішні новоявлені Мойсеї наші (в особі Грушевського-Винниченка-Петлюри) прочитали ось так (чи бодай узагалі прочитали тоді) Франкову поему, то усе могло би також відбутися по-іншому...

Можливо, й П.Тичина сподівався на появу саме такого “свогого Мойсея”, який би нарешті виконав історичну місію. Можливо, і сам він (як, зрештою, й Франко) уподібнювався (хотів уподібнитися) до нього. А тому “од всіх своїх нервів” посилав клич: “Поете, устань!” І це веде до ще одного прочитання Франкової поеми, яке дало би привід для роздумів про те, про що говорив Є.Маланюк: “Як в нації вождя нема, тоді вожді її – поети”. Такі роздуми були би дуже доречні сьогодні. Особливо стосовно сучасних поетів, які взялися стати вождями (Мойсеями) у прямому значенні цього політичного слова. Замість того, щоби дати твори, рівновеликі за значенням до “Мойсея”. Але поети, перебираючи на себе місії вождів (Мойсеїв), залишаються поетами... Як це позначається на їхньому “вождівстві”, бачимо на прикладах і Павличка, і Драча, і Олійника...

Але тут мова про новоявлених Мойсеїв “від політики”.. Хоча Україна здобулася на свою Державу, скажемо так, не “помойсеївськи”, без прямої участі Мойсея, а ніби безпосередньо від самого Єгови. Однак потреба в “своєму Мойсеєві” не відпала. Змінився тільки його статус. При цьому “комплекс-синдром” у “новоявлених Мойсеїв” не тільки поглибився, а й спотворився. Завдяки одному “маємо те що маємо”. Завдяки другому взагалі не знаємо “що маємо” (“що будуємо”).

Рекомендувати їм прочитати Франкового “Мойсея” – справа даремна, бо це та ситуація, яку вже не виправить... ніщо. Хіба що надія на претендентів у нові (новітні) “свої Мойсеї”... Перший з них – Віктор Ющенко, який начебто знає, куди і як треба вести народ, у якого

з ним начебто є порозуміння. Але і в нього отой “комплекс-синдром” усе може звести на манівці...

Щось зарадити тут могли би наші поети, але не як “вожді” а як власне *поети*. Скажімо, Драч або Олійник, які, замість безплідного сидіння у Верховній Раді, створили би нову поему, рівновелику за вагомістю Франковому “Мойсеєві” ... Чи й це – справа марна?..

І все ж я хотів закінчити ці міркування словами, поставленими в епіграфі на початку. Але перед тим дав прочитати своєму приятелеві, фізику за фахом, який також прочитав і монографію Андрія Скоця. Ось що він відповів: “Ні, не Мойсея, не поета, – нам треба нині Піночета!..”

Виходить, можливе ще одне прочитання Франкової поеми?...

НА ШЛЯХАХ НЕПОКОРИ

Кожному поколінню історія відводить свій часопростір, дарує призначення, визначає місце в суспільному поступі. І яка б доля не судилась кожній генерації, які б випробування не лягали на неї, вона повинна виконати свій громадянський обов'язок і ділами своїми залишити тривкий слід, що стає наукою для інших, прикладом для наступних поколінь.

Поколінню 40–50-х років судилась особлива роль у суспільно-політичній атмосфері західноукраїнського краю, який зазнав найсуворіших випробувань. Виняткові випробування несло і покоління, що не могло сприйняти окупаційних режимів, соціального гноблення, національного тиску і духовного поневолення. І виступило проти режимів, окупантів, гнобителів, “визволителів”. І боролось, не корилося – каралося.

Із того покоління прийшов до нас автор двох книжок самобутніх споминів (Дубас Микола. Шлях починався в негоду. – Львів, 2001. – 200 с., іл; На чужих широтах. – Львів, 2003. – 196 с., іл.). Досі Микола Дубас був відомий як поет, публіцист, видавець, та двома томами “окрайців споминів” відкрився нам не тільки як людина нелегкої долі, що пройшла довгі “вольні й невольні” шляхи, але і як прозаїк, характерний есеїст.

Його покоління ступило на свідому дорогу в сорокових, увібравши соки національного духу, ідеї ОУН, само прилучалося до підпільної праці. Було важливою з'єднуючою ланкою між борцями 30-х років і тими, що прийшли потім. Ці молоді юнаки і юнки після довгих років війн, оголошених та неоголошених, виявили нестримне бажання вчитися, займатися спортом, туризмом – жити молодечим життям, адже їх дитячі роки були потоптані польським поліцаєм, німецьким чоботом, советським кирзаком, надкраяне боротьбою у визвольному русі.

То чи могло так бути, щоб лише брати радощі життя? Хтось мав продовжити те, що чинили батьки, старші брати і сестри! І ті старшокласники другої половини 40-х усвідомлювали, що повинні продовжити справу старших, що мусять стати собою (розділ “Спроба

бути собою”). Тому-то в учнівському середовищі Золочівської СШ № 1 склався таємний самоосвітній гурток “Наша зміна”. Усі його члени прибрали собі псевда, прийняли присягу. Сам М. Дубас (“Зенко”) виконував обов’язки провідника золочівської ланки “Нашої зміни” (другою була львівська), був членом штабу з організаційних питань. Училися, самовдосконалювалися, гарт на стійкість чекав їх у майбутньому. Програмними для себе вважали документи ОУН, її періодичні видання, національну белетристику, підпільну націоналістичну літературу. Готувалися до боротьби і сміливих звершень.

Формою навчання для нашезмінівців було написання рефератів, складання доповідей, зачитування їх до національно-державницьких свят. Діяльність гуртка розширювалася шляхом передруку матеріалів, виготовлення і розповсюдження листівок (друкарську машинку “Continental” було реквізовано у Львові). Крім того, гуртківці навіть вивчали вогнепальну зброю.

Одним словом, організаційно оформивши осередок, готувалися до свідомої підпільної праці. Далі прагнули зв’язатися зі студентською мережею ОУН. Так, до них пристав “надійний підпільник” зі Львова Філько, з яким, за ситуаціями і логікою подій, можна пов’язати зраду і провал організації. І настало 10 червня 1949 р., коли в час екзамену на атестат зрілості зі шкільного подвір’я трьох юнаків вивели вже під конвоєм. Почергово арештовано інших членів організації.

У протоколах обшуку засвідчено про вилучення зі сховку друкарської машинки, виявлення у водостічному люці листівок, планів і звітів про роботу організації, конспектів доповідей, текстів пісень, копіювального паперу, навіть толових шашок і запалів до них. Доказів більше, ніж потрібно, щоб бути арештованими.

Таким чином члени золочівської молодіжної (юнацької) організації ступили на нелегкий шлях політ’язнів, пройшовши всі його жорстокі етапи: “капезе”, управління МГБ, слідчі камери “на Лонцького”, пивницю-камеру золочівської тюрми, пересилку, товарняки, спецзони “заповідника ім. Берії” ...

Тут варто відзначити, що на противагу іншим друкованим споминам, у яких автори багато місця відводять жакливим методам слідства, нічним допитам, нелюдським добиттям зізнань, Микола Дубас не акцентує на побоях, грубих знущаннях, моральному

тискові. Він радше зосереджує свою увагу на людському чинникові – однокамерниках, з якими ділив дні ув'язнення, їхньому психологічному стані, власних роздумах і переживаннях про їх долю і свою маловтішну фортуна. Пильний погляд автора фіксує усі параграфи тюремного режиму, “порядок” і розпорядок у камері, загальний побут і тісну атмосферу того світу, що зав'язувався у міцний вузол невилітного життя.

Пройшовши слідство, допити, карцер, Микола-Ольцьо дочекався обвинувального висновку, в якому в числі інших членів “Нашої зміни” йому інкримінувалося створення “підпільної юнацької (молодіжної) організації українських націоналістів для активної боротьби проти радянської влади за створення так званої “Самостійної України” (за документом). Звинувачений “особливо небезпечний державний злочинець” М. Дубас підпадав під сумнозвісні статті 54-1 “а” і 54-11 КК УССР.

Дальші розділи першої книжки (“Вирок без суду”, “Покарання без вироку”) присвячені перебуванню автора в золочівській тюрмі, куди його з товаришами “кинули дорослішати”, де чекали вироку ОСО. Там у півничній камері спецтюрми приречені протягом довгих десяти місяців зцементовувалися в один гурт, вірячи “ще трохи в волю”, готувалися до гулагівської неволі.

Так дочекалися жовтня 1950 р., коли нарешті золочівську “сімку” відправили до Львова, а потім у задратованих товарняках у задротовану спецзону “Дубровлагу” (Мордовська АССР, ст. Потьма). М. Дубаса ув'язнили у табір терміном на десять років, відповідно й інші члени підпільної організації отримали “свої” терміни – 10 і 25 років. А згодом була Омська зона Комишлага аж до “досрочного звільнення” і виходу у “велику зону – ССРС”.

Друга книжка “окрайців споминів” Миколи Дубаса “На чужих широтах” складається із трьох розділів, автор називає їх етапами (“Мордовія”, “Омськ”, “Камчатка”). Атмосферу “особих сталинських лагерей” М. Дубас передає через сприйняття Одного лагерника (Ола – дещо дивне уособлення), в якому вгадується сам автор. Пройшов через фізичні знущання, відбував непосильну рабську працю, переносив наругу і знущання. Міг сказати: “Рвали мене, але не розірвали, топтали мене, але ж розтоптали”. Шлях, який почався в негоду, не був обласканий погодою “на чужих широтах”.

Але й тут серед однолагерників панувала згуртованість і взаєморозуміння. Вчилися з книг, зустрічей, бесід з розумними

людьми. А серед достойних були і блаженніший кардинал Й.Сліпий, блаженний єпископ М.Чарнецький і отець-ректор І.Чорняк, Кук-старший, батько В.Кука та інші. Отже, приклад брата було з кого, і тому автор повсюдно висловлює подяку добрим людям, з якими ділив неволю. “Свій” сьомий барак на Потьмі умовно називає клубом політичного аналізу і прогнозування. Так шліфувалися політичні орієнтації Ола, утверджувалися його погляди і переконання. Виконував роботи землекопа, бетоняра, розвантажувача цементу і каменю. Був креслярем тощо.

Звільнення прийшло до М.Дубаса аж 23 липня 1954 року, після чого опинився на Камчатці як армієць стройбату. Але й там не складав рук, у Петропавловську-на-Камчатці склав іспити на атестат зрілості за середню школу, що дозволило йому в майбутньому здобути вищу освіту в політехнічному інституті.

Своїми книгами споминів Микола Дубас поділився таємницею про діяльність юнацької організації “Наша зміна”, що діяла в Золочеві у 1948 – 49 рр., розповів про її членів, їхню нелегку, але світлу долю. Розказав про своїх однокласників, однокамерників, однотобірників, однокашників. Написав про побачене і пережите, про всіх – з любов’ю, душевним щемом, а про вчителів, старших людей – з особливою пошаною. Не дотримав совсекрету тюремного коли відкрив, що при звільненні начальство вимагало розписки під документом про відповідальність за розголошення державної таємниці щодо умов і порядку утримання в’язнів у тюрмах і таборах.

Із незламним духом прийшов до років національного пробудження і незалежності Микола Дубас, зустрівши їх своїми поетичними книжками, публікаціями у збірниках і періодиці; виступив він і як упорядник низки поетичних збірок повстанських поетів, і як редактор альманаху “Біль”, журналу “Воля і Батьківщина”. Нарешті повернувся знову до минулих подій, учасником яких був, долі тих людей, з якими йшов разом у боротьбі за ідеали української незалежності. І тут звернувся до прози, до спогадів. Насправді, це не “окрайці споминів”, як їх називає автор, а цілі дві хлібини, випечені зовсім не з питльованого борошна, це – чорний глевкий хліб, часто черствий. Мусив сказати за своїх побратимів, адже їх уже немає, залишився, крім автора, лише один учасник організації – Володимир Чучман, який ніколи не брався за перо.

Сам М.Дубас постійно тягнувся до книжки, художнього слова, поезії. Як ми переконалися, саме це було його справжнім

покликанням. Щоб так раптово і талановито “вибухнути” поезією, мемуарною прозою, потрібно було глибоке переживання, можливо, й тривале мовчання. Його проза – це пережите, переболене, вистраждане, але пише він чесно, без прикрас і не оголюючи ран, не показуючи побоїв.

Характерною особливістю рецензованих книг М.Дубаса є їх документальне насичення. Автор використав документи архівів КГБ (нині – архіви СБУ), залучивши їх до тексту. Тут і фрагменти щоденникових записів, листування, спогади інших політв’язнів. Зрідка публіцистичний штрих, ліричний відступ чи власне поетичне слово. І на завершення – обидві книжки широко ілюстровані різними світлинами, переважно знятими самим автором.

Безсумнівно, “окрайці” Миколи Дубаса слід зарахувати до кращих зразків мемуарної літератури про західноукраїнську дійсність 40–50-х років ХХ ст., про славетне покоління, що не сприйняло окупаційних режимів, не корилося, а бунтувало, самоспалювалося, пронесло свою непокору через ГУЛАГи, готуючи могутню хвилю виступів кінця 80-х – початку 90-х років, що зміла комуно-советську тиранію і відкрила Золоті ворота української державності.

Пройшовши підпільний вишкіл, слідчі тюрми, пересилки, етапи, спецтабори і стройбати, інші наруги та знущання, автор залишився собою, вистояв, утвердився активною громадською позицією, суспільною працею, власним художнім словом. У даному випадку пречудовими “окрайцями споминів”. Може бути гордим із приналежності до покоління, що гідно відстояло українську ідею, до покоління нескоримого, переможного.

Колись, прочитавши “Поза межами болю” Осипа Турянського, Богдан Лепкий написав: “...Читаючи, не знаєш, чи більше дивуватися тому, що автор пережив, чи тому, що написав. Одно і друге, справді, поза межами болю”. Ці слова можна цілковито віднести до життєвих шляхів нашого автора і його покоління, до “окрайців споминів”, тих спогадів, які вони зберегли і нині діляться з читачами.

Ольга ВОЙТЮК

КРЕХІВСЬКИЙ МОНАСТИР: ЧОТИРИ СТОРІЧЧЯ ДУХОВНОСТІ

*Душа стремить увись і вишир,
гріхів скресає крига ...
До Крехова у монастир
веде ця щедра книга.*

Петро Шкраб'юк

Монографія Петра Шкраб'юка – історика, письменника, поета – солідна наукова праця про Крехівський монастир. Особливість книги – гармонійне поєднання поезії, історії та журналістики. Крізь призму історії Крехівського монастиря та Чину Святого Василя Великого автор показує наскільки тісно переплелася історія церкви та українського народу. Запропоноване читачеві видання у творчості автора не випадкове: уже віддавна Петро Шкраб'юк провадить літстудію “Крехівські дзвони”, співпрацює з Василянським Чином. Плідним здобутком цього творчого об'єднання став підготовлений колективний збірник поезій тридцяти василянських авторів “Перед Найвищим Престолом” (2004).

Рецензована книга (Шкраб'юк П. Крехів: дороги земні і небесні. – Львів: Місіонер, 2002. – 412 с.) написана на основі великого архівного матеріалу. Саме він став підставою для опису виникнення на початку XVII ст. неподалік Крехова печерного монастиря. Викладаючи історію 400-літнього буття Крехівського монастиря, автор закінчує її сьогоднішнім. Петро Шкраб'юк описує розквіт монастиря за часів свого засновника Йоїла (1613), його розвій після переходу на Унію (1713), а також занепад у 1770 р., коли під час чуми з цілого монастиря залишився тільки один чернець. Усупереч усьому монастир відроджувався після різноманітних соціальних катастроф: крехівська обитель пережила татарські напади, вбереглася від скасування в часи Австро-Угорської імперії.

Діяльність монастиря була пов'язана з іменами Петра Могили, Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка, Івана Мазепи. Найбільшого розквіту монастир зазнав після Добромильської реформи (1882-1904), тут готували високоосвічених, жертвних

душпастирів, місіонерів. У 1888 р. до Василіянського Чину вступив граф Андрей Шептицький. Із цього часу василіяни у Крехові раді були вітати митрополита, саме тут він провів не одну хвилю монашого життя. “Добро з Добромила” – така назва розділу про даний період. Велику монастирську книгозбірню у Крехові відвідували: Василь Григорович-Барський (1724), Іван Франко (1893-1913), Василь Щурат (1906), Іван Огієнко, який завдяки знахідці “Крехівський Апостол” став доктором наук (1931), Іван Крип’якевич, Іларіон Свенціцький.

У травні 1919 р. чернецьку братію з отцями було вивезено в табір Домб’є поблизу Кракова, а безцінні бібліотеку й архів монастиря – до Варшави. 1920 р. польська влада заборонила прощу в Крехові. Однак, як наголошує Петро Шкраб’юк, монастир вистояв. Де ж криється та сила життєдайності? В традиційному поєднанні побожності й любові до рідної землі ченців Василіянського Чину. Підтвердження цього часто знаходимо на сторінках книги.

Загалом монографія “Крехів: дороги земні і небесні” має сім діб-розділів. Це асоціюється із сотворенням Всесвіту. В шостому розділі “У вінці терновім” автор описує діяльність Чину Василіян у часи Другої світової війни, працю в підпіллі, Гулагу, діаспорі. П’ятеро василіян проголошені блаженними священномучениками: владика Йосафат Коциловський, Павло Гойдич, отці Яким Сеньківський, Северіян Бараник та Віталій Байрак. Подарував монастир Україні визначних отців місіонерів, істориків, учених, письменників, видавців: член НТШ Йосафат Скрутень, Роман Лукань, Атанасій Великий, Андрій Трух, Іриней Назарко, француз із Квебеку Йосафат Жан, Юліан Катрій, Теодозій Теофіл Коструба.

Петро Шкраб’юк наголошує, що межі діяльності ЧСВВ географічно охоплювали значні світові простори: п’ять Провінцій (Галицька, Закарпатська, Румунська, Мадярська, Чехо-Словацька) упродовж тривалого часу діяли підпільно, а за океаном розвивалася діяльність інших трьох Провінцій (Американська, Канадська, Бразилійська), а також Містопровінція василіян в Аргентині. Лише 1990 р. УГКЦ була легалізована. З усіх кінців світу на працю в Україну приїхали: з Польщі оо. Теодозій Янків, Андрій Шагала; з Бразилії – Діонісій Ляхович, Тарас Олійник, Августин Діткун, Венедикт Мельник, Василь Зінько; з Аргентини – Доротей Шимчій, Володимир Ковалик, Гавриїл Коропецький... До Крехова 29 серпня того року прибуло 28 кандидатів і два отці – Теодозій Янків та

Дам'ян Каспран. Вони побачили зруйновану обитель і запустіння, але була і зворушлива зустріч місцевих жителів та повернення монастиреві чудодійних ікон.

У тексті книги П. Шкраб'юка введено численні розповіді отців, очевидців діяльності Церкви, зокрема свідчення о. Антонія Масюка про долю чудодійних ікон: св. Миколая, Матері Божої (Верхратської). Автор описує щоденне життя крехівських монахів, їхні обов'язки, розпорядок дня, впорядковану бібліотеку та архів, кухню, сад і квітники, василіянський цвинтар.

Відзначимо також високохудожнє оформлення книги, яке виконав Андрій Кісь, численні архівні фотографії та інші ілюстративні матеріали. Дослідників історії УГКЦ особливо зацікавить описана із хронологічною точністю історія Крехівського монастиря, список ігуменів від початку заснування до 2002 р., перелік молодих священиків-василіян після виходу з підпілля. Завершує працю іменний та географічний покажчик.

Бажаємо, щоб і подальший науковий, поетичний і письменницький доробок Петра Шкраб'юка увінчувався правдивим утвердженням живої віри та любові до джерел нашої духовності.